

Katarzyna Smyk
Instytut Kulturoznawstwa
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Działania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie obrzędu *brodacze* ze Sławatycz

Streszczenie: W pierwszej części artykułu zrekonstruowano definicję ochrony dziedzictwa niematerialnego na podstawie Konwencji UNESCO z 2003 roku oraz obowiązujących w Polsce wytycznych do składania wniosku o wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. W drugiej części w skrócie scharakteryzowano obrzęd *brodaczy* ze Sławatycz (pow. Biała Podlaska, woj. lubelskie) – tradycyjne kolędowanie noworoczne. W trzeciej części omówiono systematycznie kolejne typy działań służących ochronie obrzędu *brodaczy*, jakie od lat osiemdziesiątych XX wieku podejmuje miejscowy dom kultury, lokalni animatorzy oraz władze miasta w porozumieniu z depozytariuszami niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W podsumowaniu autorka uzupełnia definicję ochrony o elementy praktykowane w podtrzymywaniu tradycji *brodaczy*, a także poddaje pod rozwagę kilka problemów: podmiotowego aspektu ochrony dziedzictwa, pojęcia działań edukacyjnych oraz potencjału praktykowanych w Polsce działań ochronnych.

Słowa kluczowe: niematerialne dziedzictwo kulturowe, ochrona dziedzictwa, tradycyjne noworoczne kolędowanie, obrzęd *brodacze*

Measures for the Protection of Intangible Cultural Heritage as Exemplified by the Ritual of *Brodacze* in Sławatycze

Abstract: Part one of the article reconstructs the definition of intangible cultural heritage protection, based on the UNESCO Convention of 2003 and the Polish guidelines on applying for registration in the *National List of Intangible Cultural Heritage*. Part two briefly describes the ritual of *brodacze* [literally: bearded men] – traditional New Year's caroling – as practised in Sławatycze (Biała Podlaska district, Lublin province). Part three systematically discusses successive measures aimed at preserving the *brodacze* ritual that have been taken since the 1980s by the local community cultural centre, local cultural managers and the town authorities

in consultation with the depositaries of intangible cultural heritage. In conclusion, the author complements the definition of protection with the elements practised in maintaining the *brodacze* tradition and poses some problems for consideration: the subjective aspect of heritage protection, the concept of educational measures, and the potential of protective measures practised in Poland.

Key words: intangible cultural heritage, protection of intangible cultural heritage, traditional New Year's carolling, the *brodacze* ritual

Za cel artykułu przyjęto rozpoznanie funkcji działań na rzecz ochrony obrzędu *brodaczy* ze Sławatycz (pow. Biała Podlaska, woj. lubelskie), jakie od lat osiemdziesiątych XX wieku podejmuje miejscowy dom kultury, lokalni animatorzy kultury oraz władze miasta. Funkcje te zanalizowano w odniesieniu do *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku. W tym celu, w pierwszej części artykułu zrekonstruowano definicję ochrony dziedzictwa niematerialnego, na podstawie Konwencji UNESCO oraz obowiązujących w Polsce wytycznych do składania wniosku o wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. W drugiej części w skrócie scharakteryzowano obrzęd *brodaczy* ze Sławatycz. W trzeciej, zasadniczej części, omówiono systematycznie kolejne typy działań służących ochronie obrzędu, charakteryzując je pod kątem pojęcia ochrony dziedzictwa niematerialnego zrekonstruowanego w części pierwszej. W podsumowaniu zaś podjęto próbę uzupełnienia definicji ochrony dziedzictwa niematerialnego o elementy praktykowane w podtrzymywaniu tradycji *brodaczy*.

Pojęcie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl Konwencji UNESCO (na gruncie polskim)

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest wymieniana jako pierwszy – więc można rozumieć, że nadrzędny – cel *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku. W art. 3. ust. 2. zamieszczono konwencyjną definicję ochrony:

[A]¹ „Ochrona” oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez formalne i nieformalne nauczanie, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa [Konwencja...: art. 3. ust. 2].

Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, czyli instytucji współpracującej z powołaną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Radą ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w głównej mierze odpowiedzialnej za wdrażanie w Polsce zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku, znajdujemy specjalną zakładkę zatytułowaną „Ochrona dziedzictwa”. Dla osób i instytucji zaangażowanych w ochronę dziedzictwa pozostaje ona pierwszym źródłem wiedzy, najzupełniej zgodnym z duchem Konwencji, dlatego przytoczmy publikowany tu opis ochrony dziedzictwa niematerialnego:

[B] Aby chronić niematerialne dziedzictwo kulturowe, potrzebne są środki różniące się od tych, wykorzystywanych do ochrony zabytków, miejsc i przestrzeni naturalnych.

[C] Ochrona rozumiana jest tutaj jako **utrwalenie, zachowanie i przekazanie dziedzictwa następnym pokoleniom**, co sprawia, że jest ono **wciąż żywe**, a jednocześnie **może się zmieniać i dostosowywać**. Dotyczy to przede wszystkim przekazywania umiejętności oraz wiedzy o jego znaczeniu.

[D] Ochrona skupia się głównie na **procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie**, a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

---

1 Literowe oznaczenia cytatów lub ich fragmentów pochodzą od autorki. Zostaną wykorzystane w podsumowaniu tej części artykułu.

[E] Polega głównie na **podtrzymaniu woli zachowania i przekazania** tych aspektów dziedzictwa niematerialnego, które są ważne dla następnych pokoleń przez wspólnoty, grupy i jednostki [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/]².

W zakładce „Ochrona dziedzictwa” znajdziemy podstronę „Program ochrony”, a tam informację, że „Przygotowany w NID projekt Programu zakłada wdrożenie spójnych i wzajemnie uzupełniających się działań na trzech poziomach – centralnym, regionalnym oraz lokalnym” [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Program_ochrony/]. Na tej samej stronie szczegółowiej omówione zostały także postulaty i ramy dotyczące realizacji programu ochrony dziedzictwa na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym; dodano następnie akapity dotyczące roli środowiska naukowego, jaką pełni ono na każdym z tych poziomów, oraz krótką charakterystykę *Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, zamieszczając linki do odpowiednich dokumentów i komentarzy. W związku z tym, że celem zapowiedzianym w tytule niniejszego artykułu jest ochrona konkretnego obrzędu z niewielkiej miejscowości gminnej, cytację z internetowej strony NID ograniczmy do treści związanych z działaniami na poziomie lokalnym:

[F] POZIOM LOKALNY

Zgodnie z zapisami Konwencji najważniejszą rolę w ochronie dziedzictwa niematerialnego powinny odgrywać **społeczności**, dla których określone przejawy tego dziedzictwa stanowią istotny element tożsamości oraz reprezentujące je **stowarzyszenia i organizacje pozarządowe**. To właśnie zaangażowanie i aktywność społeczności lokalnych, grup, a czasami pojedynczych osób może zapewnić skuteczne trwanie przejawów dziedzictwa niematerialnego i ich przekazanie kolejnym pokoleniom jako żywej tradycji. Na poziomie lokalnym wdrażanie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinna być realizowane m.in. poprzez **działania organizacji pozarządowych** (w tym lokalnych), **lokalnych liderów, niezrzeszonych wspólnot i grup lokalnych oraz środowiska naukowego**.

---

2 W cytatach dokumentów NID zachowano oryginalne wytluszczenia i pochylenia.

[G] Rola środowiska naukowego

[...] Na poziomie regionalnym i lokalnym, środowisko naukowe i organizacje pozarządowe powinny zajmować się **badaniem, popularyzowaniem, identyfikacją i dokumentacją** zasobów dziedzictwa niematerialnego w porozumieniu z jego depozytariuszami, a także wspierać ich w kultywowaniu tego dziedzictwa [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Program_ochrony/].

Kolejnym podstawowym polskim źródłem wiedzy dotyczącej praktycznej ochrony elementu dziedzictwa niematerialnego, jest komentarz do wniosku o wpis zjawiska na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, zawarty w poszerzonym o wyczerpujący instruktaż dokumencie. W dziale „Definicje stosowanych pojęć” czytamy:

[H] Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: aby niematerialne dziedzictwo kulturowe żyło, musi pozostawać osadzone w otaczającej, zmieniającej się rzeczywistości. Oznacza to, że ochrona nie polega na „zamrażaniu” tego dziedzictwa w pewnej niezmienniej, raz określonej formie, ale na dbałości o trwanie przekazu międzypokoleniowego wiedzy, umiejętności i znaczeń. Dlatego środki ochronne powinny być skierowane na to, aby zapewnione były niezbędne warunki dla rozwoju i interpretacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego przekazu kolejnym pokoleniom. W Konwencji UNESCO ochrona zdefiniowana jest jako środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/].

Pojęcie ochrony pojawia się także w części trzeciej wniosku, zatytułowanej „Ochrona elementu”, w której depozytariusze dziedzictwa składający wniosek są poproszeni o wypełnienie rubryki odnoszącej się do aktualnego stanu ochrony zgłaszanego zjawiska:

[I] W jaki sposób podtrzymywane jest społeczne trwanie i funkcjonowanie elementu? (proszę opisać działania i inicjatywy, np. imprezy, warsztaty, spotkania, badania, działania dokumentacyjne, edukacyjne i promocyjne itp., które podtrzymują element jako „żywy”, funkcjonujący) [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/].

Zapis ten przywołuję na końcu, gdyż przynosi on najwięcej szczegółów dotyczących pojęcia ochrony, podobnie jak sformułowania użyte w załączniku nr 3 do wniosku o wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Załącznik ten nosi tytuł „Plan działań podtrzymujących żywotność i służących ochronie”:

[J] W niniejszym dokumencie należy przedstawić zaplanowane działania mające na celu podtrzymanie żywotności i ochronę zgłoszonego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. [...]

[K] 1. [...] proszę zaplanować działania, które będą miały na celu zachowanie żywotności i rozwój elementu, np. działania edukacyjne, promocyjne, informacyjne (proszę wskazać główne działania, które zostaną podjęte w celu ochrony i promocji elementu – ich cel oraz przewidywany rezultat. Proszę pamiętać, że w planowaniu i późniejszej realizacji działań ochronnych powinni w możliwie największym stopniu uczestniczyć depozytariusze danego elementu) [http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/].

Zaprezentowany materiał³ pozwala poczynić swego rodzaju *resume* terminologiczne, wyłączające jednak aspekty prawne, nad którymi pochylają się prawnicy [zob. Schreiber 2014b: 367–370; Schreiber 2014c: 380–381,

3 Nie zaliczają się do niego „Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw – Stron Konwencji na drugiej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 16–19 czerwca 2008 r.), zmienione na trzeciej (siedziba UNESCO, Paryż, 22–24 czerwca 2010 r.), czwartej (siedziba UNESCO, Paryż, 4–8 czerwca 2012 r.) i piątej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 2–4 czerwca 2014)”, gdyż dokument ten nie zawiera objaśnienia pojęcia ochrony [[http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/ICH-Operational_Directives-5.GA-EN%20\(3\)_pl.docx](http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/ICH-Operational_Directives-5.GA-EN%20(3)_pl.docx)].

400–402; Niewęglowski, Poźniak-Niedzielska, Przyborowska-Klimczak 2015: 150–178]. Stosując metodologię podmiotowej kognitywnej rekonstrukcji pojęcia, dostrzec oto można, że w definicji ochrony zaznaczają się następujące podkategorie: cel, zakres, podmiot, formy i przedmiot działań.

1. Cele działań ochronnych. Są one nakierowane wyraźnie na dane zjawisko dziedzictwa. Niektóre z nich mają charakter statyczny i dotyczą utrzymania *status quo*, co odzwierciedli metafora pojęciowa CHRONIĆ TO ZABEZPIECZYĆ: zabezpieczenie zjawiska (A, H); zapewnienie przetrwania, trwania zjawiska (A, F, H, I); zachowanie, podtrzymanie zjawiska (A, C, G, H, I, J); utrwalenie, trwanie (C, I).

Z drugiej strony pojawiają się określenia, zwracające uwagę na ochronę jako zjawisko procesualne, dające się ująć w postać trzech metafor:

- CHRONIĆ TO ZAPEWNIAC ŻYCIE: zapewnianie żywotności elementu („żywa tradycja” – F; „niezamrażanie” go – H; element „żywy” – I) (C, F, H, I, J, K); rewitalizacja aspektów dziedzictwa (A, H); wzmacnianie zjawiska (A, H);
- CHRONIĆ TO ROZSZERZAĆ/SZERZYĆ: przekazywanie następnym pokoleniom (C, D); promowanie (A, H); popularyzacja (G);
- CHRONIĆ TO ROZWIJAĆ: rozwój elementu, jego zmienność (C, G, K, H); proces dostosowywania się elementu do zmieniającej się rzeczywistości (C, H).

2. Zakresy działań ochronnych, nazywane w zacytowanym wcześniej materialne środkami ochrony (A, B, H) lub inicjatywami (I), wskazują na dwa zasadnicze zakresy:

- ZJAWISKO NDZK JAKO PRZEDMIOT DZIAŁAŃ: identyfikacja (A, G, H); dokumentacja (A, G, H, I); badanie (A, G, H, I);
- DZIAŁANIA W SPOŁECZEŃSTWIE: edukacja formalna i nieformalna (A, H); działania edukacyjne (I, K); działania promocyjne (I, K); działania informacyjne (K).

3. Podmiotowy aspekt działań ochronnych wskazuje na:

- NASTĘPNE POKOLENIA jako odbiorców w procesie przekazu dziedzictwa (C, D, F, H);
- DEPOZYTARIUSZY: dobrowolne współdziałanie depozytariuszy w fazie inicjacji, planowania i realizacji ochrony (E, F, K); społeczności lokalne i grupy, dla których zjawisko dziedzictwa jest elementem tożsamości (F); pojedyncze osoby, dla których zjawisko dziedzictwa jest elementem tożsamości (F); lokalni liderzy (F); niezrzeszone wspólnoty i grupy lokalne (F);
- INSTYTUCJE REPREZENTUJĄCE DEPOZYTARIUSZY: stowarzyszenia i organizacje pozarządowe (F, G);
- BADACZE KULTURY, czyli środowisko naukowe (F, G).

4. **Formy działań służących ochronie**, podane w zebranych materiałach jako przykładowe: imprezy (I); warsztaty (I); spotkania (I) i badania (I).

5. **Komponenty zjawiska dziedzictwa niematerialnego** istotne z punktu widzenia jego ochrony układają się w dwa kręgi:

- CZYNNOŚCIOWY ASPEKT DZIEDZICTWA – dziedzictwo jako transmisja: proces przekazu (A, D, F, H); przekaz międzypokoleniowy (H);
- PRZEDMIOTOWY ASPEKT DZIEDZICTWA: wybrane różne aspekty dziedzictwa, wymagające rewitalizacji (A); wiedza (H); umiejętności (H); znaczenia (H); interpretacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego (H).

Wyeksplikowane podkategorie zostaną wykorzystane do charakterystyki działań mających na celu ochronę obrzędu *brodaczy*.

Brodacze ze Sławatycz – prezentacja obrzędu

Brodacze jest to żywe, kontynuowane przez pokolenia do dziś, kolędowanie noworoczne mężczyzn, którzy w ostatnich trzech dniach roku wychodzą na ulice i place Sławatycz – gminnej miejscowości, w powiecie białskim, w województwie lubelskim, położonej nad Bugiem w odległości 50 kilometrów od Białej Podlaskiej i 25 kilometrów od Włodawy, liczącej około 2 500 mieszkańców, z drogowym przejściem granicznym pomiędzy

Polską a Białorusią. Sławatycze są jedyną miejscowością w Polsce, gdzie znane jest kołędowanie *brodaczy*, którzy – dynamicznie się poruszając i wydając nieartykułowane pohukiwania i porykiwania – zaczepiają kobiety, głównie panny, ganiają i chwytają dzieci, zatrzymują kierowców, od których otrzymują datki za umożliwienie przejazdu, a także chodzą od domu do domu z życzeniami, co jest nowszym elementem w tym obrzędzie. Zbierane pieniądze przeznaczają zwyczajowo na cele społeczne [Smyk 2014: 61; Chomiszewska 2001: 46; Adamowski, Tymochowicz 2001: 46–47; Adamowski 2009: 118]. Po drugiej wojnie światowej liczba chodzących kołędników przekraczała 40 osób, dziś jest ich około 20 – 30.

Za jeden z najważniejszych nośników treści obrzędu *brodaczy* uznać należy strój kołędników. Przypominający kostiumy *drobów* małopolskich lub *dziadów* żywieckich, pozostaje specyficzny, silnie uznakowany i osadzony w tradycji. Składa się ze specjalnej maski wykonanej z pomarszczonej i pomalowanej skóry; wysokiej na około 80 centymetrów, szpiczastej czapy, ozdobionej kolorowymi kwiatami oraz wstążkami; bujnej brody wykonanej z lnianego włosia, sięgającej co najmniej pasa; odwróconego kożucha baraniego z długim zmierzwionym włosiem, przepasanego słomianym powrośłem oraz umieszczonego pod nim garbu. Nogi kołędnika są suto owinięte słomą, a *brodacz* wspiera się na lasce w postaci kija lub grubej lagi, którymi wymachuje i straszy. Strój jako tekst kultury nie funkcjonuje w oderwaniu od innych kontekstów kulturowych i społecznych ani tradycyjnego światopoglądu, dlatego warto zwrócić uwagę na zachowania kołędników (figle i psoty, obrzędowe hałasowanie oraz składanie życzeń), ich wiek (młodzi mężczyźni), przestrzeń, po której poruszają się (ulice i place miasta oraz obejścia domostw poszczególnych gospodarzy) i czas kołędowania (trzy ostatnie dni roku, 29–31 grudnia, przy czym trzeciego dnia grupy *brodaczy* spotykają się na wspólnej mszy świętej odprawianej na zakończenie roku). Mieszkańcy Sławatycz mówią, co prawda, że niekiedy, „aby zabawa dłużej trwała, najpierw, tj. po świętach Bożego Narodzenia, za *brodaczy* przebierają się dzieci” [Chomiczewska 2001: 46], ale jest to już nowsza odmiana tradycyjnego obrzędu.

Funkcje obrzędu *brodaczy* w poszerzonej analizie [Smyk 2014: 62–79]⁴ ujęto w trzy grupy, ze względu na zakres przemian, jakie dokonują się za przyczyną tego kołędowania:

- **funkcje egzystencjalne** – dotyczą jakości życia człowieka i jego niematerialnych cech (funkcje witalne, czyli zapewnienie życia i zdrowia; funkcje płodnościowe rozumiane jako wzmożenie urodzaju oraz płodności ludzi i zwierząt; zapewnianie szeroko rozumianego szczęścia);
- **funkcje relacyjne** – dotyczą istnienia człowieka w relacjach z dwoma typami podmiotów: a) relacje z istotami z tego świata (funkcje zalotne bądź matrymonialne, czyli łączenie się w pary; funkcje zabawowe, czyli nawiązywanie relacji w celach ludycznych i rozrywkowych); b) relacje z istotami ze sfery sacrum (mediacyjność, czyli warunkujące obrzęd nawiązanie kontaktu z siłą sakralną *sensu largo*); funkcje zaduszkowe, czyli nawiązanie kontaktów z duszami zmarłych; apotropaiczność, czyli kontrolowanie i ograniczenie kontaktu z mocami sfery sacrum, zwłaszcza przeciwdziałanie siłom niesprzyjającym człowiekowi;
- **funkcje materialne** – związane z materialnymi efektami obrzędu, jak w przypadku *brodaczy* – zbieranie datków na motopompę, dom ludowy czy samochód strażacki [Smyk 2014: 76–79].

Zróznicowany znaczeniowo obrzęd łączy zatem treści prastare, jak zaduszkowość lub mediacyjność, z treściami o nowszej proveniencji, jak wykonywanie pieśni kościelnych o Bożym Narodzeniu czy zbieranie datków na cele społeczne. Nie wykluczają się one, a przeciwnie – budują kompleks znaczeń, który odwzorowuje wielopoziomowe zanurzenie współczesnego, potocznego światopoglądu w myśleniu tradycyjnym.

Obrzęd *brodaczy* znajduje się w centrum uwagi społeczności Sławatycz i jest obiektem działań, służących podtrzymaniu i transmisji jego najbardziej tradycyjnych form i treści. Zestawienie tych działań z pojęciem ochrony, zgodnym z Konwencją UNESCO z 2003 roku, będzie przedmiotem kolejnej części artykułu i jego podsumowania.

---

4 Pierwsze rozpoznanie funkcji kołędowania zwanego *brodacze* – zob. Adamowski [2009: 110].

Działania na rzecz ochrony *brodaczy ze Sławatycz* jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działania animacyjne i promocyjne związane ze sławatyckimi *brodacza-mi* prezentuję na podstawie rozmów z dyrektorem (pełniącym tę funkcję nieprzerwanie od 1979 roku) Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach, Bolesławem Szulejem, w młodości – *brodaczem*, do dziś animatorem kultury, szczerze zainteresowanym kultywowaniem tradycji. Materiały do analizy pozyskałam także w wyniku eksploracji zasobów internetowych, prasy, archiwum GOK i opracowań naukowych. Zaprezentuję krótko najważniejsze typy działań na poziomie gminnym (konkurs na *brodacza*, archiwizowanie materiałów, postawa władz) i ponadgminnym (filmy, koncerty ogólnopolskie, wystawy w muzeach regionalnych i ponadregionalnych, wydarzenia wojewódzkie, artykuły w prasie i na stronach internetowych oraz działalność badaczy).

A. Działania na poziomie gminy

A.1. Konkursy na *brodacza* roku

Konkurs na *brodacza* roku organizowany jest przez Gminny Ośrodek Kultury w Sławatyczach w jeden z ostatnich dni roku (na przykład 29 lub 30 grudnia), połączony niekiedy z „zimowym piknikiem” oraz od paru lat z konkursem „Na Najładniejsze Przebranie» (Okrycie, Maskę i Kapelusz Brodacza)” [http://www.slawatyczne.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=68&strona=1]. Prezentacje konkursowe podlegają szczegółowej ocenie jurorów, wśród których co roku jest co najmniej dwóch mężczyzn, w młodości kołędujących w grupie *brodaczy*: Marian Hałaszuk, Bolesław Szulej, Waldemar Korzeniewski lub Wiesław Michalczuk. Konkurs z założenia realizowany jest w centrum Sławatycz, czyli w naturalnym kontekście dla obrzędu (co uznać należy za jeden z jego wyróżników na tle innych konkursów i festiwali folklorystycznych w Polsce), chyba że pogoda na to nie pozwala i wówczas przenoszony jest do sali widowiskowej domu kultury. Zmaganiom towarzyszą między innymi koncerty, na przykład koncert kołęd w wykonaniu miejscowej młodzieży. Automatycznie poszerza to krąg obserwatorów obrzędu (członkowie zespołów muzycznych oraz ich słuchacze). Konkurs cieszy się dużym zainteresowaniem widzów, co

dokumentują zdjęcia i filmy czy filmiki powstające przy tej okazji [np. film: *Konkurs Brodaczy roku 2014*].

Pierwszy konkurs zorganizowano – jak przekazuje jego inicjator, B. Szulej – w 1980 roku. Stan wojenny wymusił zawieszenie imprezy w 1981 roku, niemniej kolędowanie cały czas trwało i było wspierane przez dom kultury. Młodzież męska (ale i żeńska – wykonująca bibułowe kwiaty do czap *brodaczy*) mogła „pod okiem” byłych *brodaczy* uczyć się wykonywania masek, kapeluszy, słomianych części stroju, jak też trenować tradycyjne podskoki i porykiwania *brodaczy*. Przełom nadszedł w roku 2000 wraz z ukazaniem się artykułów Zofii Chomiczewskiej w lokalnym czasopiśmie „Nadbużańskie Sławatycze” [Chomiczewska 2000] i ogólnopolskiej „Twórczości Ludowej” [Chomiczewska 2001]. Zainteresowanie mediów doprowadziło do ożywienia tradycji i zaangażowania młodych mieszkańców Sławatycz.

Konkursy wznowiono w 2009 roku w nowocześniejszej, pełniejszej odsłonie. Mają sponsorów, patronów medialnych (na przykład TVP Oddział Lublin, Radio Lublin, „Słowo Podlasia”, „Gościniec Biały”, „Wspólnotę Białą”, „Tygodnik Podlaski” i innych), przyciągają fotoreporterów z różnych wydawnictw z Warszawy, Lublina, Białegostoku, Chełma, Białej Podlaskiej i Włodawy. *Brodacze* otrzymują nagrody pieniężne, a od 2011 roku upominki w formie ceramicznych lub drewnianych figurek *brodaczy*. W 2012 roku przyznano też nagrodę pieniężną, ufundowaną przez siedlecką firmę Etis najmłodszemu, trzynastoletniemu *brodaczowi*⁵, co podkreśla dbałość organizatorów o zachęcanie coraz młodszych pokoleń do kultywowania obrzędu *brodaczy*. Współorganizatorami konkursu bywają Gminna Biblioteka Publiczna, Zespół Szkół w Sławatyczach i Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Sławatycze.

W ostatnich latach w konkursach startowało od 10 do 20 *brodaczy*. Dodajmy, że w grupach kolędujących na ulicach miasta jest ich więcej, jak podkreśla B. Szulej.

Nowym elementem, towarzyszącym konkursowi na *brodacza* roku, jest akcja organizowana na portalu społecznościowym Facebook przez

5 Zdobył ją trzynastoletni Piotr Skibiński [<http://www.etis.pl/pl/strona/164/?idn=110>].

użytkownika o nazwie „Sławatycze – Twoje miejsce nad Bugiem”. Odbywa się ona pod hasłem „Konkurs na Brodacza – ulubieńca internautów” [<https://pl-pl.facebook.com/pages/S%C5%82awatycze-Twoje-miejsce-nad-Bugiem/104769819599386>]. Internauci do 4 stycznia 2015 roku mogli głosować na uczestnika konkursu organizowanego przez GOK. Jeden z radnych powiatu białskiego ufundował nagrodę pieniężną oraz ceramiczną figurkę *brodacza* – dla najbardziej „lubianego” *brodacza*, a samą figurkę – dla internauty „za czynne promowanie Brodaczy na Fb” [<https://www.facebook.com/104769819599386/photos/pb.104769819599386.-2207520000.1425813866./749349395141422/?type=1&theater>].

Konkurs na *brodacza* roku – bardzo rozbudowaną, długotrwałą i wielowymiarową formę wzmocnienia dziedzictwa niematerialnego – proponuję odnieść do konwencyjnej definicji ochrony. W tym celu posłużę się wystandaryzowaną tabelą, która w podsumowaniu artykułu ułatwi zestawienie wyników, obserwację relacji i wyciągnięcie wniosków.

Tabela 1. Konkurs jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
A.1. Konkurs na <i>brodacza</i> roku	impreza konkursowa	dokumentacja	następne pokolenia	proces przekazu	zabezpieczenie zjawiska
	pokaz	edukacja nieformalna	współdziałanie depozytariuszy	przekaz międzypokoleniowy	zapewnienie żywotności zjawiska
	komentarz ekspertów (jurorów)	działania edukacyjne	zaangażowanie społeczności lokalnych	podtrzymywanie wybranych aspektów dziedzictwa (elementy stroju brodacza; zachowanie)	rewitalizacja kolejnych elementów zjawiska (wskazanych np. w podtytule konkursu)
	warsztaty	działania promocyjne	zaangażowanie jednostek lokalni liderzy	umiejętności wykonania stroju	wzmocnienie zjawiska
	bezpośrednie spotkanie praktykujących obrzęd ze społecznością	działania informacyjne			

	impreza otwarta dla lokalnej społeczności artykuł w prasie i na stronie internetowej filmy, filmiki, komentarze na forum społecznościowym		stowarzyszenia i organizacje władze lokalne media przybyli na konkurs goście spoza Sławatycz	umiejętność tradycyjnego zachowania się <i>brodacza</i> znaczenia przekazane bezpośrednio, tzn. w trakcie kilkutygodniowego wykonywania stroju	przekazywanie następnym pokoleniom promowanie popularyzacja rozwój elementu dostosowanie elementu do przemian w świecie
--	---	--	--	---	---

A.2. Archiwum gminne

W archiwum GOK i Gminnej Biblioteki Publicznej (w dwóch katalogach w każdej z tych instytucji) gromadzone są fotografie, filmy, wycinki prasowe i opracowania naukowe dotyczące *brodaczy*. Znajdują się tam unikatowe fotografie obrzędu z okresu międzywojennego, a także fotografie pozyskane przez GOK z PAP, archiwów (np. Instytutu Muzyki i Tańca), od osób prywatnych (np. Lecha Ścibora-Rylskiego) oraz wykonywane corocznie przez pracowników GOK.

Tabela 2. Funkcje archiwów gminnych w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
A.2. Archiwum	gromadzenie dokumentacji	dokumentacja inwentaryzacja działania informacyjne	instytucje kultury podmioty proszące o dostęp do archiwum (badacze, media, depozytariusze)	wiedza na temat obrzędu wiedza na temat znaczenia <i>brodaczy</i> dla społeczności interpretacja dziedzictwa	popularyzacja zjawiska (pod warunkiem, że ktoś będzie chciał skorzystać z archiwum)

A.3. *Brodacze w polityce kulturalnej gminy*

W tym zakresie mieszczą się różnorodne działania. Pierwszym jest gminna strona internetowa, funkcjonująca pod nazwą *Gmina Sławatycze. Samorządowy Portal Internetowy*. W zakładce „Tradycja” mieści się dość obszerna informacja o *brodaczach* autorstwa B. Szuleja (*nota bene* autora wszystkich zamieszczanych na stronie tekstów na temat interesującego nas obrzędu) [http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=37&strona=1&sub=21].

Drugie działanie w omawianym zakresie, to ustawienie na rynku w Sławatyczach trzyipółmetrowych drewnianych figur *brodaczy*. Zostały one sfinansowane ze środków Unii Europejskiej, a projekt zainicjowała i zrealizowała dyrektor Gminnej Biblioteki Publicznej – Małgorzata Walczuk [http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=13&artykul=12&akcja=artykul6].

Jako trzecie działanie o podobnych funkcjach uznać można „gminny gadżet”, sfinansowany w całości przez Urząd Gminy, w postaci drewnianych i ceramicznych miniaturowych figurek *brodaczy*. Figurki drewniane wykonuje sławatycki rzeźbiarz Zygmunt Dziekanowski, ceramiczne zaś zamówił Wydział Promocji Urzędu Gminy Sławatycze w pracowni ceramicznej z zachodniej Polski, a zaprojektowane zostały na podstawie fotografii. Figurkami tymi, jak wspomniano, nagradzani są laureaci sławatyckich konkursów, ale także honorowane są ważne dla gminy osoby i instytucje (np. Polskie Radio Program Drugi, organizatorzy spektaklu *Orszak weselny/Żałobny rapsod*, inaugurującego obchody Roku Kolberga i in.).

Ostatnim przykładem jest logo Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach, zaprojektowane w 2012 roku przez Adama Panka, artystę grafika, profesora UMCS w Lublinie, rodem ze Sławatycz. Postać *brodacza* wpisana jest w literę „K” w skrócie „GOK” i wyróżnia się na tle całej kompozycji szczegółowością detali.

Wymienione działania łączy to, że *brodacz* zostaje mianowany głównym znakiem rozpoznawczym Sławatycz. Potwierdza to, że nie tylko

6 Pod artykułem podano link do galerii z wieloma fotografiami z uroczystości odsłonięcia figur.

społeczność lokalna (depozytariusze lokalnej kultury) uświadamia sobie wagę obrzędu jako elementu swojej tożsamości kulturowej, ale także władze dostrzegają jego potencjał odróżniania i wyróżniania gminy w skali Polski.

Tabela 3. Polityka kulturalna gminy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
A.3. Informacje na stronie internetowej	strona internetowa	działania promocyjne	lokalni liderzy	wiedza o istnieniu zjawiska	promowanie
Figury w centrum miasta	pomniki		instytucje kultury		popularyzacja
Gadżety w postaci figurek	gadżety				wzmacnianie zjawiska (przez podkreślanie wyjątkowości)
Logo domu kultury	logo				

A.4. Postawa władz gminy

Zwracam uwagę na ten aspekt, gdyż władze gminy i osoby zajmujące stanowiska ważne dla kultury lokalnej, są osobiście związane z obrzędem *brodaczy* i to okazuje się mieć kapitalne znaczenie dla ich postawy względem tego elementu dziedzictwa. Uczestniczą współcześnie w konkursach, pełniąc funkcje reprezentacyjne: otwierają konkursy, zamykają je, wręczają nagrody, które też niekiedy fundują. Na przykład były wójt – Dariusz Trybuchowicz przyznaje się, że w młodości dwukrotnie był *brodaczem*, podobnie jak B. Szulej. Obecny zaś wójt, Grzegorz Kiec, przez parę lat kołędował jako *brodacz* oraz w 2009 roku wygrał konkurs na *brodacza*.

Tabela 4. Postawa władz gminy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
A.4. Postawa władz gminy	fundowanie nagród obecność władz na imprezach upublicznianie swojego <i>curriculum vitae</i> (związków z lokalną tradycją)	działania promocyjne	lokalni liderzy następne pokolenia	proces przekazu przekaz międzypokoleniowy wiedza na temat znaczenia <i>brodaczy</i> dla społeczności	promowanie popularyzacja wzmacnianie zjawiska (przez autorytet lidera)

B. Działania inspirowane ponadgminnie

B.1. Filmy o *brodaczach*

Powstało zaledwie sześć filmów poświęconych *brodaczom*. Jest wśród nich film profesjonalny – *Brodacze* (realizacja Zbigniew Maciejuk, Jerzy Horbowiec, TVP 3 Regionalna 2006, 5'40) – niedostępny w wolnym ani komercyjnym obiegu. Autorzy i Gminny Ośrodek Kultury udostępniają go badaczom oraz instytucjom kultury (np. Muzeum Etnograficznemu im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu do projekcji podczas wystawy *Przewodnik po Bożym Narodzeniu*; grudzień 2014 – luty 2015). Jest on też prezentowany w celach promocyjnych i dydaktycznych. Drugi film, do którego link zamieszczono na portalu gminy, nosi tytuł *Konkurs Brodacz Roku 2014* i jest firmowany przez „Sławatycze. Twoje miasto nad Bugiem” (13'36), a dostępny na serwisie internetowym YouTube [<https://www.youtube.com/watch?v=Qr7vHIL2hac>]. Na tej samej platformie znajdziemy także film *Pożegnanie roku z brodaczami ze Sławatycz* – *www.pulsmiasta.tv* (2'26) [<http://www.youtube.com/watch?v=neHVhqtBMRo>], który w ciągu dwóch lat zgromadził ponad 2 000 odsłon. Dwa pozostałe, dostępne na YouTube materiały video, to filmiki amatorskie, ukazujące fragmenty obrzędu, jak na przykład

palenie słomianych elementów stroju po zakończeniu kołędowania⁷. Dodajmy na marginesie, że na YouTube zamieszczono też cztery pokazy slajdów, z których najstarszy powstały siedem lat temu i doczekał się ponad 4 200 wyświetleń. Po zapoznaniu się z wymienionymi filmami, można zaproponować kolejną podsumowującą tabelkę.

Tabela 5. Filmy jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
B.1. Filmy o brodaczach	film	identyfikacja	następne pokolenia	wiedza, że takie zjawisko istnieje	Promowanie
	filmik	dokumentacja	dobrowolne współdziałanie depozytariuszy	wiedza o interpretacji obrzędu	popularyzacja
	pokazy slajdów	działania edukacyjne	grupy i pojedyncze osoby, dla których zjawisko jest istotne tożsamościowo		wzmacnianie zjawiska (przez jego popularność)
	publikacja ich w Internecie	działania promocyjne	lokalni liderzy		
	prezentacja podczas imprez	działania informacyjne	stowarzyszenia i organizacje pozarządowe		
			środowisko naukowe (gdy korzysta z materiałów w celach badawczych)		
			odbiorcy ze środowiska i spoza środowiska		

7 Od 6 stycznia 2015 do listopada 2016 roku film *Brodacze w Sławatyczach* (1'05 min.) miał 77 wyświetleń [<https://www.youtube.com/watch?v=0jO8mFajB3Y>]; film *Brodacze w Sławatyczach – 31.12.2013 r.* (1'12 min.) miał 317 wyświetleń [<https://www.youtube.com/watch?v=Vwb5CFwl8ZU>].

B.2. Koncerty i prezentacje ogólnopolskie oraz wojewódzkie

Brodacze wzięli udział na przykład w koncercie i spektaklu *Orszak weselny/Żałobny rapsod. Pamięci Oskara Kolberga*, rozpoczynającym i zamykającym obchody Roku Kolberga 2014 (scenariusz: Jacek Hałas i Darek Błaszczyk, reżyseria: Darek Błaszczyk, opracowanie muzyczne: Jacek Hałas)⁸. Promowali także w połowie lipca 2012 roku, w centrum Lublina, swoją miejscowość, która przystąpiła do konkursu o miano Turystycznej Perły Lubelszczyzny [http://www.slawatyczne.pl/asp/pl_start.asp?typ=6&katalog=Brodacze_2012&tytul]. Te dwa działania, w jakich wzięli udział *brodacze*, łączy jedno: pokazy odbywały się poza miejscem, czasem i naturalnym obrzędowym kontekstem, a wyprowadzały *brodaczy* „w wielki świat” jako element scenicznego widowiska.

Tabela 6. Koncerty i prezentacje sceniczne a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
B.2. Koncert Roku Kolberga z udziałem brodaczy	koncert, spektakl	działania promocyjne	dobrowolnie współdziałający depozytariusze	wiedza, że takie zjawisko istnieje	promowanie popularyzacja
Pokaz obrzędu w Lublinie na konkursie Turystyczne Perły Lubelszczyzny	pokaz obrzędu poza Sławatyczami i poza czasem kołędowania relacje tekstowe, fotograficzne i video z tych koncertów i pokazów	działania informacyjne	odbiorcy ze środowiska i spoza środowiska	wiedza o interpretacji obrzędu	wzmacnianie zjawiska (prestż) proces dostosowywania się elementu do bieżących potrzeb (koncertu)

8 Zob. *Orszak weselny/Żałobny rapsod* [<http://www.polskieradio.pl/8/194/Artykul/1113761,Orszak-weselnyZalobny-rapsod-Zobacz-wideo-z-koncertu->]; film o zakończeniu Roku Kolberga z udziałem brodaczy IMiT *Oficjalne zakończenie Roku Kolberga 2014* [<https://www.youtube.com/watch?v=uZ8Fgawt3bQ>]; fotografia Marty Ankiersztein (archiwum IMiT) *Brodacze ze Sławatycz podczas spektaklu zamykającego obchody Roku Kolberga* [<http://culture.pl/pl/artykul/ilu-polakow-wie-kim-byl-oskar-kolberg>].

B.3. Wystawy i archiwa muzeów regionalnych i ponadregionalnych

Na przykład w Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej od 2000 roku maska i kapelusz *brodacza* włączone są do wystawy bożonarodzeniowej. Wykonane zaś przez Lecha Ścibora-Rylskiego fotografie *brodaczy* z konkursu i kolędowania, zostały zdeponowane w 2014 roku w archiwum Muzeum Etnograficznego im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, następnie opublikowane w książce Agnieszki Kostrzewy i Hanny Łopatyńskiej *Przewodnik po Bożym Narodzeniu* [Kostrzewa, Łopatyńska 2014].

Tabela 7. Funkcje wystaw i archiwów ponadregionalnych w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
B.3. Udoskonalanie i przekazywanie rekwizytów obrzędowych i fotografii do zbiorów muzealnych	muzealna prezentacja rekwizytu	identyfikacja dokumentacja	dobrowolnie współdziałający depozytariusze	wiedza, że takie zjawisko istnieje	promowanie popularyzacja
	muzealna prezentacja fotografii	badanie (gdyż muzea są także placówkami badawczymi)	odbiorcy ze środowiska i spoza środowiska		wzmacnianie zjawiska (prestż)
	rekwizyty i dokumentacja deponowana w archiwach muzeów	działania edukacyjne	badacze kultury		
		działania promocyjne działania informacyjne			

B.4. Artykuły w prasie popularnej i na portalach internetowych

W archiwum Gminnego Ośrodka Kultury znajduje się kilka tekstów popularnych na temat *brodaczy*: Anny Kłossowskiej *Wziąć dziewczynę na chocki* (fot. Bartek Kłosiński) [Kłossowska 2013]; Lecha Ścibora-Rylskiego „*Brodacze*” ze *Sławatycz* [Ścibor-Rylski 2014]; AWAW *Tradycyjne zakończenie roku. Zamaskowani goście* [AWAW 2015]; Angeliki Paluszkiwicz *Brodacze – zagadkowa tradycja ze Sławatycz* [Paluszkiwicz 2014]; Ilony Leć *Brodacz ze Sławatycz, czyli Piotr Skibiński* [Leć 2013]. Z ich lektury

wynika, że autorzy potraktowali temat poważnie, zasięgnęli wiedzy bezpośrednio u *brodaczy* lub u pracowników GOK w Sławatyczach, przez co – jak też dzięki otwartości dyrektora ośrodka kultury na współpracę z mediami – ich artykuły czy notatki nabierają znaczenia dla ochrony obrzędu, zwłaszcza dla rzetelnego przekazania informacji o istotnych jego elementach, historii i niekiedy symbolice. Autorzy pokazują także osobowości mężczyzn przebiegających się za *brodaczy* i ich emocjonalne zaangażowanie w kultywowanie obrzędu.

**Tabela 8. Prasa popularna i portale internetowe
a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego**

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
B.4. Artykuły popularne w prasie i Internecie	publikacja popularne	identyfikacja	dobrowolnie współdziałający depozytariusze	wiedza, że takie zjawisko istnieje	promowanie
	publikacja w prasie lokalnej, regionalnej, ogólnopolskiej	dokumentacja	lokalni liderzy	wiedza o interpretacji obrzędu	popularyzacja
	publikacja na portalach internetowych	działania edukacyjne	odbiorcy ze środowiska i spoza środowiska		wzmacnianie zjawiska (przez prestiż i popularność)
		działania promocyjne	badacze kultury		

B.5. Działalność badaczy akademickich

Na temat *brodaczy* nie ukazało się dotąd wiele publikacji naukowych. Głównie są to krótkie, kilkudzaniowe wzmianki w artykułach na temat obrzędowości Lubelszczyzny [Adamowski, Tymochowicz 2001: 46–47; Adamowski 2009: 118] lub wstępne studia dedykowane *brodaczom* [Smyk 2014]. Do tego dołączyć można wystąpienia popularnonaukowe⁹. Jest to zasób niewielki, jednak już można określić jego funkcje w zakresie ochrony dziedzictwa.

9 Np. referat K. Smyk *Brodacze ze Sławatycz. O symbolice prastarego obrzędu*, zaprezentowany dwukrotnie podczas Lubelskiego Festiwalu Nauki we wrześniu 2013 roku dzieciom ze szkół Lubelszczyzny [http://wiedzaiedukacja.eu/wp-content/uploads/2013/09/ksiazeczka_X_LFN_www.pdf].

Tabela 9. Działalność naukowców na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Działanie	Forma / formy	Zakres działań	Podmiot	Komponent zjawiska	Osiągnięte cele
B.5. Naukowa i popularnonaukowa działalność badaczy akademickich	wykłady popularne	identyfikacja	badacze kultury	pogłębiona i wieloaspektowa wiedza o zjawisku	promowanie
	artykuł naukowy	dokumentacja	dobrowolnie współdziałający depozytariusze	wiedza o interpretacji obrzędu	popularyzacja
	tworzenie archiwum przez badacza	działania promocyjne działania informacyjne	lokalni liderzy odbiorcy ze środowiska i spoza środowiska	rozpoznanie starszych i nowszych pokładów formy i treści zjawiska	wzmacnianie zjawiska (przez prestiż)

Podsumowanie

Warto pokusić się tu o kilka różnorodnych konkluzji. Po pierwsze, można dodać **nowe elementy do definicji ochrony dziedzictwa niematerialnego**, zrekonstruowanej w pierwszej części artykułu. W ramach **1. Osiągniętych / potencjalnych celów** analiza sławatyckich praktyk ujawnia możliwość wzmacniania zjawiska przez eksponowanie jego wyjątkowości, popularność w mediach i środowisku związanych z nim osób, autorytet lokalnego lidera oraz prestiż, w tym – prestiż koncertu, przyznanej nagrody, zainteresowanych mediów. Drugim celem, który warto zrewidować, jest popularyzacja elementu na przykład poprzez film, archiwum, notatkę prasową czy wystawę. Skuteczność jest bowiem warunkowana tym, że ktoś będzie chciał skorzystać z wymienionych form. Widać wobec tego potrzebę promocji działań dotyczących ochranianego elementu kultury (choćby poprzez linki do artykułów na stronach dotyczących zjawiska; informacje o posiadanych archiwach, o obecności tego elementu w innych archiwach instytucji i osób prywatnych; promocje konkursu itd.).

W ramach **2. Zakresów ochrony** nie pojawiło się w tabelkach nic ponad przytaczane na wstępie definicje, co nie znaczy, że nowych zakresów nie można będzie wyznaczyć przy pogłębionych analizach.

W odniesieniu do **3. Podmiotu działań** pojawili się odbiorcy spoza i ze środowiska, instytucje kultury, podmioty proszące o dostęp do archiwum (a wśród nich badacze, depozytariusze dziedzictwa), władze lokalne, media oraz przybyli na imprezę konkursową goście spoza obszaru funkcjonowania danego zjawiska kultury.

Najwięcej danych uzyskaliśmy dla **4. Form działania** służących ochronie. W sumie jest ich ponad trzydzieści, a dają się ująć w grupy, wyznaczone wstępnie wedle różnorodnych kryteriów:

- zdarzenia kulturalne (pokaz elementu dziedzictwa, komentarz ekspertów – jurorów, impreza konkursowa, impreza otwarta dla lokalnej społeczności, impreza zapewniająca bezpośrednie spotkanie praktykujących obrzęd z całą społecznością depozytariuszy dziedzictwa; prestiżowy i ponadregionalny koncert czy spektakl);
- formy werbalne (artykuł naukowy, artykuł w prasie lokalnej, regionalnej, ogólnopolskiej i na stronie internetowej, publikacje i wykłady naukowe i popularnonaukowe);
- formy multimedialne i swego rodzaju e-marketing (strona internetowa zjawiska dziedzictwa; film, filmik, pokazy slajdów / galeria zdjęć, ich zaistnienie na forach społecznościowych, na blogu; prezentacja podczas zdarzeń kulturalnych i w Internecie; relacje tekstowe, fotograficzne i video z koncertów i pokazów zjawiska na prestiżowych wydarzeniach ponadregionalnych; prezentacja fotografii, filmów i rekwizytów w instytucjach kultury, jak na przykład muzeum);
- polityka władz (wykorzystanie elementu dziedzictwa niematerialnego w kreowaniu marki miejsca; inwestycja w stronę internetową chronionego elementu dziedzictwa; obecność władz na imprezach; przyznawanie się lidera do bezpośrednich związków z lokalną tradycją; fundowanie nagród i refundacje kosztów; logo, gadzety oraz pomniki);
- sieć archiwów (zbieranie dokumentacji w lokalnych archiwach, deponowanie rekwizytów i dokumentacji w archiwach muzeów oraz przez badaczy).

Każde z wymienionych działań posiada inny potencjał, na przykład konkurs wymaga rozważenia: ma podsycać życie, ale nie zamrażać, dopuszczać zmianę i nowych odbiorców [zob. Bartmiński 2013: 37]; archiwum potrzebuje promocji, by jak najwięcej zainteresowanych spoza i ze środowiska z niego korzystało; promocji elementu dziedzictwa służy zaangażowanie autorytetów i prestiż (prasy, władzy, liderów).

Odnosnie do **5. Komponentu zjawiska**, na którym skupiają się działania ochronne, rekonstruowaną we wstępie definicję wzbogacić można o trzy elementy. Pierwszy to rozpoznanie starszych i nowszych pokładów formy i treści zjawiska (prymarnie przez badaczy) i edukację depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego w tym zakresie. Drugi komponent to szerzenie wiedzy o zjawisku wśród zróżnicowanego grona odbiorców. Trzecim komponentem jest wpajanie depozytariuszom dziedzictwa przekonania o doniosłości danego elementu kultury dla ich tożsamości.

Druga część podsumowania może przynieść wstępne diagnozy i wynikające z nich postulaty. Dostrzegamy na przykład, że w dotychczasowej praktyce największy nacisk kładziony jest na promocję, popularyzację oraz dokumentację, dokonywane za pomocą różnorodnych środków. Jak sądzę, może to być skutkiem tego, że analizowaliśmy inicjatywy dotyczące obrzędu żywego, o nieprzerwanej od pokoleń transmisji, cieszącego się wzrastającym zainteresowaniem jego depozytariuszy. Zdecydowanie jednak najslabiej zaznaczył się – co nie odbiega od powszechnych trendów – **zakres edukacji**, tak istotny dla ochrony dziedzictwa w myśl Konwencji UNESCO [Schreiber 2014a: 167–168]. Tego niedostatku nie zrekompensują działania edukacyjne, które są podejmowane na wiele możliwych dla danej społeczności sposobów.

Doprecyzowania wymaga również **kwestia podmiotowa ochrony**. Zauważymy bowiem, że jest kilka kręgów odbiorców działań ochronnych: potencjalni kolędnicy-*brodacze*; członkowie środowiska niebiorący czynnego udziału w obrzędzie, ale utożsamiający się z tą tradycją; osoby spoza środowiska – badacze, ludzie spoza Sławatycz (z najbliższej okolicy, ale też z Lublina, Warszawy, z całej Polski), którzy dotarli do wiedzy o obrzędzie na przykład za pośrednictwem Internetu. Czy skupiać się na działaniach ochronnych skierowanych do wewnątrz grupy (i wówczas jak

bardzo pogłębiać jej wiedzę), czy także na zewnątrz? Wszak edukacja dokonuje się w zasadzie względem każdego, kto zetknie się z informacją o *brodaczach*, niemniej jednak, czy o tak szeroko rozumianą edukację w myśl Konwencji chodzi? A z drugiej strony, może mieszkaniec Warszawy, dowiedziawszy się o obrzędzie ze Sławatycz, poczuje impuls do zainteresowania się swoją tradycją, kształtującą jego tożsamość. Czy takie działanie edukacyjne jest zupełnie sprzeczne z duchem Konwencji?

Na obecnym etapie dyskusji nad praktycznymi aspektami ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce warto, jak widzę, przyjrzeć się potencjałowi zaproponowanych działań ochronnych i zastanowić się, które z nich wzmacniać, a do których – jako niosących zagrożenia transmisji dziedzictwa – nie zachęcać. Dyskusję dalszą warto pogłębiać w coraz szerszym i zróżnicowanym gronie ekspertów, czyli między innymi animatorów kultury, edukatorów praktyków i teoretyków, folklorystów i antropologów kultury, nie zapomniawszy o depozytariuszach niematerialnego dziedzictwa kulturowego, stowarzyszeniach pozarządowych związanych z tym dziedzictwem czy lokalnych i środowiskowych animatorach i liderach. Połączenie sił i środków może przynieść najlepsze skutki.

Bibliografia

Adamowski Jan

2009: *Obrzędy kolędnicze południowego Podlasia. Formy, typy, funkcje.* [W:] *Tam na Podlasiu. T. 2. Tradycje podlaskiej obrzędowości.* Red. J. Adamowski, M. Wójcicka. Lublin, s. 106–123.

Adamowski Jan, Tymochowicz Mariola

2001: *Obrzędy i zwyczaje doroczne z obszaru województwa lubelskiego (próba słownika).* [W:] *Dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny. Kultura ludowa.* Red. A. Gauda. Lublin, s. 35–62.

AWAW

2015: *Tradycyjne zakończenie roku. Zamaskowani goście.* „Echo Katolickie”, nr 2, s. 25.

Bartmiński Jerzy

2013: *Specyfika niematerialnego dziedzictwa kulturowego – problemy ochrony i „rewitalizacji”*. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*. T. 1. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*. Red. J. Adamowski, K. Smyk. Lublin, s. 35–49.

Chomiczewska Zofia

2000: „Brodacze” – *przebierańcy*. „Nadbużańskie Sławatycze”, nr 1, s. 58–60.

2001: „Brodacze”. „Twórczość Ludowa. Kwartalnik Stowarzyszenia Twórców Ludowych”, nr 1, s. 46.

Kłossowska Anna

2013: *Wziąć dziewczynę na chocki*. „Kraina Bugu”, nr 9, s. 22–32.

Konwencja...

2003: *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.* [W:] *Dziennik Ustaw*, 2011, nr 172, poz. 1018.

Kostrzewska Agnieszka, Łopatyńska Hanna

2014: *Przewodnik po Bożym Narodzeniu*. Toruń: Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu.

Leć Ilona

2013: *Brodacz ze Sławatycz, czyli Piotr Skibiński*. „Naszemiasto.pl”, 22.01.2013. <http://lublin.naszemiasto.pl/artukul/brodacz-ze-slawatycz-czyli-piotr-skibinski,1701617,art,t,id,tm.html> [ostatni dostęp: luty 2016].

Niewęglowski Adrian, Poźniak-Niedzielska Maria, Przyborowska-Klimczak Anna

2015: *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*. Warszawa: Wolter Kluwer.

Paluszkiewicz Angelika

2014: *Brodacze – zagadkowa tradycja ze Sławatycz*. „Tygodnik lokalny. Wspólnota Bialska”, 23.12.2014. <http://podlasiemiesiedzieje.pl/+ybdvu> [ostatni dostęp: luty 2016].

Schreiber Hanna

2014a: *Niematerialne dziedzictwo kulturowe – brakujące ogniwo w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Między „terra incognita” a „terra nulla”*. [W:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe. Materiały pokonferencyjne*. Red. A. Rottermund. Warszawa, s. 157–174.

2014b: *Folklor lub dziedzictwo: kłopoty z pojęciami = kłopoty z praktyką*. [W:] *Kultura ludowa. Teorie – praktyki – polityki*. Red. B. Fatyga, R. Michalski. Warszawa, s. 367–374.

2014c: *Konwencja UNESCO z 2003 roku: między prawniczą pewnością a antropologicznymi wrażliwościami (w 10-lecie istnienia konwencji: 2003–2013)*. [W:] *Kultura ludowa. Teorie – praktyki – polityki*. Red. B. Fatyga, R. Michalski. Warszawa, s. 375–406.

Smyk Katarzyna

2014: „*Brodacze*” ze *Sławatycz*. *O rekonstrukcji semantyki stroju obrzędowego*. [W:] *Tam na Podlasiu*. T. 5. *Codzienny i świąteczny ubiór ludności południowego Podlasia*. Red. J. Adamowski, M. Wójcicka. Wola Osowińska, s. 61–80.

Ścibor-Rylski Lech

2013: „*Brodacze*” ze *Sławatycz*. „Polska dla Ciekawych”, dodatek do tygodnika „W Sieci”, 27 grudnia 2013, s. 106–107.

Strony internetowe

<http://culture.pl/pl/artukul/ilu-polakow-wie-kim-byl-oskar-kolberg> [ostatni dostęp: marzec 2015].

<http://www.etis.pl/pl/strona/164/?idn=110> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Facebook

<https://pl-pl.facebook.com/pages/S%C5%82awatycze-Twoje-miejsce-nad-Bugiem/104769819599386> [ostatni dostęp: marzec 2015]. <https://www.facebook.com/104769819599386/photos/pb.104769819599386.-2207520000.1425813866./749349395141422/?type=1&theater> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Gmina Sławatycze. Samorządowy Portal Internetowy

http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=68&strona=1 [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=6&katalog=Brodacze_2012&tytul [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=13&artukul=95&akcja=artukul [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=37&strona=1&sub=21 [ostatni dostęp: marzec 2015].

Narodowy Instytut Dziedzictwa

[http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/ICH-Operational_Directives-5.GA-EN%20\(3\)_pl.docx](http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/ICH-Operational_Directives-5.GA-EN%20(3)_pl.docx) [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/ [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Program_ochrony/ [ostatni dostęp: marzec 2015].

http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/ [ostatni dostęp: marzec 2015].

Filmy

Brodacze w Sławatyczach – 31.12.2013 r., 1'12

<https://www.youtube.com/watch?v=Vwb5CFwI8ZU> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Brodacze w Sławatyczach, 1'05

<https://www.youtube.com/watch?v=0jO8mFajB3Y> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Konkurs Brodacz roku 2014, firmowany przez Sławatycze. Twoje miasto nad Bugiem

<https://www.youtube.com/watch?v=Qr7vHIL2hac> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Oficjalne zakończenie Roku Kolberga 2014

<https://www.youtube.com/watch?v=uZ8Fgawt3bQ> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Orszak weselny/Żalobny rapsod. Dwójka. Polskie Radio

<http://www.polskieradio.pl/8/194/Artykul/1113761,Orszak-weselnyZalobny-rapsod-Zobacz-wideo-z-koncertu-> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Pożegnanie roku z brodacami ze Sławatycz – www.pulsmiasta.tv.

<http://www.youtube.com/watch?v=neHVhqtBMRo> [ostatni dostęp: marzec 2015].

Spis fotografii

Fot. 1 Plakat konkursu na *brodacza* roku 2014; projekt – Radosław Szczur; źródło: http://www.slawatycze.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=13&artykul=89&akcja=artykul [ostatni dostęp: marzec 2015].

Fot. 2 Logo Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach; projekt – Adam Panek.

Fot. 3 Ceramiczne figurki *brodaczy*; Archiwum Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach.

Fot. 4 Uczestnicy konkursu na *brodacza* roku, centrum Sławatycz. W tle – figury *brodaczy*; Archiwum Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach.

Fot. 1 Plakat konkursu na *brodacza* roku 2014

Fot. 2 Logo Gminnego Ośrodka Kultury w Sławatyczach

Fot. 3 Ceramiczne figurki *brodaczy*

Fot. 4 Uczestnicy konkursu na *brodacza* roku, centrum Sławatycz.
W tle – figury *brodaczy*